

13. Энциклопедический словарь : в 50 т. / под ред. В. Я. Железнова. – М. : Русский Библиографический Институт «Гранат», 1910. – Т. 2. – С. 273–274.
14. Энциклопедический словарь : в 50 т. / под ред. В. Я. Железнова. – М. : Русский Библиографический Институт «Гранат», 1915. – Т. 28. – С. 548.

Надійшла до редколегії 21.01.2011

УДК 1(510):299.513

Л. І. Мозговий

Слов'янський державний педагогічний університет

ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ ДАОСИЗМУ В КОНТЕКСТІ КИТАЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Сучасний стан розвитку людства характеризується посиленням контактів та процесу взаємопроникнення різних культур і цивілізацій, в якому важливого значення набуває діалог Сходу і Заходу. У роботі проаналізовано місце і роль філософії даосизму в контексті китайської культурної традиції, розглянуто передумови її виникнення, етапи становлення, її трансформації у сучасному світі.

Ключові слова: дао, даосизм, шлях, сила, принцип падіння, принцип порожнечі, релігійна філософія.

Современная ситуация в развитии человечества характеризуется интенсификацией контактов и процесса взаимопроникновения разных культур и цивилизаций, в котором важное значение приобретает диалог Востока и Запада. В работе проанализировано историческое значение философии даосизма в контексте китайской культурной традиции, рассмотрены условия ее возникновения, этапы становления, ее трансформации в современном мире.

Ключевые слова: дао, даосизм, путь, сила, принцип падения, принцип пустоты, религиозная философия.

The up-to-date phase of the mankind's development is characterized by strengthening of contacts, which intensifies mutual penetration of different cultures and civilizations and is strongly influenced by the course of the dialogue between West and East. The given research represents the analysis of historical meaning of Taoist philosophy in the context of Chinese cultural tradition. It reveals the following historical aspects of Taoist philosophy: the conditions of its formation, stages of its becoming, its transformations in the modern world.

Keywords: Tao, Taoism, way, strength, principle of descent, principle of emptiness, religious philosophy.

Сучасний стан розвитку людства характеризується зростанням масштабів інтеграційних процесів в усьому світі, підвищенням контактів, взаємопроникненням різних культур і цивілізацій. В межах загального цивілізаційного взаєморозвитку важливе значення має діалог Сходу і Заходу, в якому особливу роль відіграє культура і філософська думка Китаю. Ця своєрідна культура створила особливий тип цивілізації, генетично пов'язаний з особливостями китайського національного характеру. Процес історичного становлення китайської культури породжує певну типологію особистості, в якій важливе місце посідає досвід даоської філософської традиції. Криза антропологічної парадигми європейської цивілізації стимулює зростання інтересу до вивчення давньокитайської філософії і зокрема даосизму. Актуальним постає дослідження саме топології свідомості, яка створена у межах даоських вчень.

Завдяки роботам К. Г. Юнга, А. У. Уоттса та інших альтернативні стани свідомості розглядаються як «дійсні» та такі, в яких проявляється «справжня» природа людини, скалічена «прокрустовим ложем» цивілізації [8, с. 175].

За останній час на пострадянському просторі з'явилися наукові переклади (І. С. Лисевича, В. В. Малявіна, Є. О. Торчинова та ін.) класичних текстів з даосизму, які викликають неабиякий інтерес як з наукової, так і філософської точок зору (см.: Антологія даосської філософії. М., 1994; Лао дзы. Дао Де дзин / Пер. с кит. В. В. Малявіна. М., 2002; Книга пути и благодати / Пер. И. С. Лисевича. М., 2002; Пути обретения бессмертия: Даосизм в исследованиях и переводах. Е. А. Торчинов. – СПб.: Азбука-классика; Петербургское Востоковедение, 2007. – 608 с.).

Філософська думка Стародавнього Китаю включає елементи містицизму. Мистецтво містики, духовні переживання та медитаційні практики, увага до гармонії та єдності світу, прийоми внутрішнього споглядання, самовдосконалення є заснованими на фундаментальних онтологічних принципах, які характеризуються філософсько-антропологічною спрямованістю, самобутнім уявленням про людину і світ як співзвучні реальності.

Китайська культура стереотипно сприймається як дещо монолітне, єдине та цілісне. Проте таке ставлення є хибним стосовно китайської давнини, де в умовах існування окремих ворогуючих між собою царств на території стародавнього Китаю культура являла собою картину строкатого розмаїття: існувало декілька типів культурних формацій, які лише згодом інтегрувалися у великому загальнокитайському духовному синтезі епохи, що репрезентував космологічну, онтологічну, гносеологічну, соціально-філософську проблематику.

Значною мірою відрізнялися одна від одної культури півночі та півдня Китаю. Якщо для півночі, де відбулося зародження конфуціанства, характерною була увага до етичної проблематики та ритуалу, прагнення до раціонального осмислення архаїчних основ цивілізації, то на півдні панувала стихія міфопоетичного мислення, екстатичність шаманських культів. Даосизм, сформований на ґрунті південної традиції, поєднав у собі екзальтовану архаїку півдня з елементами раціональності півночі. Перша дала йому зміст, друга наділила формою, зумовлюючи своєрідний філософський спосіб осягнення дійсності для вираження неявних та неусвідомлених творчих потенцій людини. «Без південної традиції даосизм не став би даосизмом, без північної – не зміг би сказати про себе мовою великої культури і книжної освіченості» [7, с. 9].

Даосизм генетично вкорінений в шаманських віруваннях Китаю, проте не може бути зведеним до останніх, які не вимагали осмислення, концептуалізації та існували лише на рівні практик, у даосській же традиції світогляд набуває форми теоретично осмисленої філософсько-релігійної доктрини. Безперечно, визрівання даосизму із стихії архаїчної релігійності не було простим і без конфліктним. Процес його виникнення був, з одного боку, наслідком гострої кризи архаїчного світосприйняття, а з іншого, – спробою подолання цієї кризи. Можна з упевненістю констатувати, що ця криза мала універсальний загальнокитайський характер, вона означила завершення архаїчного етапу і початок «концептуальної» фази становлення давньокитайської філософсько-релігійної культури. Таким є історичний контекст виникнення даосизму.

Згідно з логікою «лінгвістичного повороту», який визначає природу сучасної філософської думки, важливим постає поєднання соціально-історичного аспекту досліджуваної реальності з її формально-семантичним планом вираження у мові та мовленні. Сам термін «даосизм» відповідає китайському «дао цзяо», що означає «Вчення Шляху». Слід зауважити, що Шлях (Дао) – одна з найважливіших категорій не лише даосизму, а й китайської культури взагалі. Більш того, слово «даосизм» не використовується у якості самоназивання в жодному з давніх даоських текстів і з'являється вперше у давньокитайських істориків Сима Тяня, Сима Цяня та Бань Гу, і лише в IV – V ст. поняття «дао цзяо» стає загальноприйнятим та основним позначенням послідовників філософсько-релігійної доктрини, яку ми зараз називаємо «даосизмом», до речі, від китайського «дао цзяо» походять і європейські назви цього вчення – Taoism (англ.), Le taoisme (фр.), Taoismus (нем.) [7, с.8].

Зупинимось детальніше на генезі даосизму, акцентуючи увагу на його філософській складовій. Як уже зазначалося, формування даосизму в китайській філософії відбувалося в переломний момент давньої історії Китаю. Країна розкололася на низку ворогуючих князівств, з яких, в результаті кровопролитних роздорів, відокремилася сім найсильніших князівств: Чу (де, за легендою, народився Лао-цзи), Ци, Чисао, Хань, Вей, Ян та Цінь.

У такій ситуації формуються фундаментальні даоські ідеї. Проте їх розвиток відбувався різними шляхами. З одного боку, виникали школи містико-окультного даосизму, наприклад у горах Маошань і недалеко від міста Лояня, які в II–III ст. розвинули теорію досягнення безсмертя. В цих школах, як вважають сучасні вітчизняні дослідники: «Абсолютизація ідеї безсмертя стимулювала пошуки даосами способів продовження життя (цан шен) за допомогою сексотерапії, дієти, пневмотерапії тощо» [1, с. 357]. Разом із тим особливого розвитку набувають концептуальні формації філософсько-містичного характеру, в яких головний акцент робився на осмисленні природності в житті людини.

Передумови виникнення даосизму склалися у релігійних уявленнях давнини. Можливо, що його джерела пов'язані із шаманськими віруваннями царства Чу (басейн р. Янцзи) і вченнями магів (фанши) південно-східних царств Ці та Янь періоду Чжаньго («Царств, що борються», V–III ст. до н. е.). В IV–III ст. до н. е., внаслідок філософського осмислення уявлень, сформованих у попередню епоху, виникає вчення, прибічників якого відносять до «школи Дао і Де (Дао де цзя)», що існувала в II – I ст. до н. е. Це вчення викладено у таких пам'ятниках, як приписаний напівлегендарному мудрецю Лао-цзи трактат «Дао де цзин» і трактат «Чжуан-цзи», в якому викладені погляди видатного філософа IV–III ст. до н. е. Чжуан Чжоу. Однак автори даних текстів ще не ідентифікували себе через належність до певної філософської школи. Цей факт можна розглядати як свідчення того, що виникнення «вчення про Дао і Де» ще не визначило формування цілісної ідеологічної системи.

Даосизм, як релігійно-філософська система, формується на початку нашої ери внаслідок синтезу Лао (-цзи) – Чжуан (-цзи); доктрин натурфілософів (інь ян цзя); вірувань шаманів та магів; уявлень про «безсмертних святих». Одним з них був першопращур Хуан-ді, який приніс найвищу духовну Істину та цілісну систему вдосконалення людини. Ця система втілена у космогонічному дискурсі, який зображує процес створення світу Богом (Дао) і розкривалає мету людського життя – розвиток своєї свідомості задля досягнення Божественного Вдосконалення і злиття з Дао. Практично ця мета досягалась у тому числі за допомогою багатостадійної системи психофізичної підготовки.

Цей багатоплановий космогонічний диспозитив постав першоджерелом становлення більшості даоських шкіл. Відмінність між їх концепціями залежала від природи кінцевої мети, до якої спрямовувалися зусилля адептів, – вдосконалення тіла, реалізація «життєвої енергії» або розширення свідомості. Залежно від мети формувалися засади різноманітних тілесних або психофізичних методик, з мережі яких поставали етичні та гносеологічні системи.

Але, як звичайно трапляється, широкого розповсюдження набула найпростіша «зовнішня» частина цілісної системи Хуан-ді. Вона з часом відтворилась у техніці бойових мистецтв, з одного боку, а з іншого – у шаманізмі, магії, міфотворчості. Внутрішню ж – езотеричну – складову вчення Хуан-ді розвивали нечисленні школи даоської йоги, що мали за мету розвиток свідомості адептів аж до досягнення Божественної Досконалості. Даоська традиція вважає саме Хуан-ді засновником даосизму. Тому один з його ранніх напрямків мав назву вчення Хуан (-ді) – Лао (-цзи).

У VII–VIII ст. під впливом буддизму виникають інститут даоського монашества і монастирі, а у релігійній практиці даосизму починають переважати психотехнічні методи (медитація), в яких особлива увага надається прийомам внутрішнього самовдосконалення. Ця тенденція приводить до появи у XII ст. у Північному Китаї нових даоських шкіл, з яких найголовніша – Цюаньчень (цзяо) – аж до теперішнього часу є провідним даоським напрямком. Для цієї

школи характерна вимога обов'язкового прийняття монашества для духовенства (дао ши). До XII ст. завершується формування даоського сакрального пантеону. У центрі його знаходиться «Триада чистих» (Сань Цин), чи «Небесні високоповажні» (Тянь цзунь) – персоніфікації аспектів Дао, а також божества – його еманції, які відповідають послідовним етапам космологічного процесу, котрий розглядається даосами як «саморозгортання» Дао. У процесі формування китайського релігійного синкретизму даосизм постає одним із компонентів ідеологічного комплексу сань цзяо поряд з конфуціанством і буддизмом. У XIII – XVII ст. відбувається активна взаємодія північного і південного напрямків даосизму, з'являються синкретичні школи, засновані на даоській «внутрішній» алхімії (сянь сюе). Матеріал для своїх релігійних концепцій і пантеона даосизм активно запозичував у народних віруваннях, одночасно здійснюючи зворотний вплив: наприклад, «вчення про безсмертя» виступає там у вигляді культу довголіття, а доктрина Дао як джерело життя – у формі культу багатодітності, багатства тощо.

Даоські школи пізнього середньовіччя відзначалися концептуальним різноманіттям, але їх об'єднувала претензія на виключне володіння істиною, таємним знанням, таємними методами набуття магічних сил аж до новітнього часу.

У XX ст. даосизм залишався у владі традицій, що ускладнювало процес його пристосування до нових умов. Відродження інтересу до даосизму здійснюється засобами популяризації *ци гун*, осучасненого світського варіанту давньокитайської філософської традиції, в популяризації методів китайської медицини, в перевиданнях даоських трактатів тощо. Проте даосизм залишається внутрішньо гомогенним, традиційне світоглядне ядро вчення даосів зберігається завдяки інакшій, у порівнянні з християнством, дискурсивній атмосфері, витвореній фундаментальними текстами про Дао. «Тексти, які входили до «Скарбниці Дао», як зазначають автори Сучасного філософського словника, ніколи не відігравали в Даосизмі таку роль, як Біблія в іудейсько-християнській традиції, що виключало доктринальні суперечки, подібні до європейських» [8, с.175].

Джерелознавча база даосизму є надзвичайно широкою: це і класичні книги китайської освіченості, і трактати самих даоських мислителів, і тексти з їхньою інтерпретацією, і праці істориків філософії та провідних синологів, в яких містичне споглядання, пошуки еліксиру життя для досягнення безсмертя, алхімія та магія складають сталий мотив даоської літератури [5, с. 19].

Досліджуючи генезу даосизму та його джерелознавчу основу неможливо залишити поза увагою основний і вихідний пункт, загальний для усіх філософських шкіл давнього Китаю, «Книгу Змін», яка й зараз посідає чільне місце в бібліографічних списках китайської літератури. Проте, незалежно від традиції, «Книга Змін» має всі права на статус витoku китайської класичної літератури, адже її значення у розвитку духовної культури Китаю невичерпне. Визнаючи вплив «Книги Змін» у першу чергу на конфуціанство, зазначаємо її вплив і на даосизм [6, с. 592]. Представляє інтерес відображення «Книги Змін» в даоській літературі, основна тема якої – змінність – сприяла теоретичному обґрунтуванню філософії даосів. Космологія даоських мислителів ґрунтується на запозиченнях з «Книги Змін». Пов'язаними з останньою є й численні схеми, включені в Даоський Канон, тому дослідники даоської алхімії неодноразово посилаються саме на «Книгу Змін» та її термінологію [10, с. 35].

Найбільш важливий трактат власне філософії даосизму – «Дао де цзин» (китайська «Книга про дао-шлях та благу силу – де»), який традиція приписує Лао-цзи і відносить його до VI–V ст. до н. е. Легенда оповідає, що Лао-цзи, будучи архіваріусом Чжоуського царства, спостерігаючи його занепад, вирішив залишити державну службу, але на прохання начальника прикордонної застави написати хоча б щось для своєї держави, залишив йому трактат у п'ять тисяч ієрогліфів, розділений на 2 частини та 81 главу – ту саму поему, що увійшла в історію під назвою «Дао де цзин» [4, с. 5].

Досить поширеною точкою зору як в академічних колах, так і серед самих даосів, є визнання Лао-цзи засновником даосизму та автором «Дао Де цзина». Але питання про особистість Лао-цзи – чи не найскладніше в історії китайської філософії. Відомості про нього настільки обмежені і скупи, що немає жодної можливості скласти за ними повний і достовірний образ мислителя.

Як зазначено у «Загальній історії релігій світу», «діяльність засновника даосизму Лао-цзи (Вчитель Лао, він же Лао Дань), не будучи відображеною на сторінках джерел, є закритою для детального вивчення. Користуючись «Історичними нотатками» Чжуан-цзи, можна стверджувати, що Лао-цзи був старшим сучасником Конфуція» [3, с. 473]. Але для традиційної китайської культури історичність Лао-цзи не мала великого значення. Філософію Лао-цзи можна розділити на дві частини: метафізику Дао та етику. Перша з них розпадається на вчення про дао і космологію; друга – на етику індивідуальну і соціальну. Найбільший інтерес представляє його етичне вчення, так як саме в ньому проявилася сила і оригінальність розуму Лао цзи. Але, все ж таки треба відзначити, що онтологічна й одночасно містична спрямованість даосизму не потребує детально розгорнутої етики, тому що людина, яка дотримується дао природним шляхом, стає моральною.

Метафізична система, розроблена Лао-цзи представляє собою послідовне і цілісне вчення про першооснову всього суцього і про суще, про Дао. Вона стала теоретично-методологічною базою всієї даоської філософії.

У центрі уваги даосизму стоять природа, космос і людина, але вони досягаються не раціональним шляхом, не конструюванням логічно послідовних структур, а за допомогою особливого проникнення в природу існування. Світ, за даоською традицією, перебуває у постійному русі та зміні, існує, розвивається і діє спонтанно, без будь-яких причин. В онтологічному вченні саме поняття Шляху-дао є центральним. Метою мислення, за даосизмом, є «злиття» людини з природою, тому що вона є її часткою. В даосизмі не позначається жодних розмежувань у відношенні «суб'єкт – об'єкт». Що ж є Дао?

Дао – це поняття, за допомогою якого можна дати універсальну всеохоплюючу відповідь на питання про походження та спосіб існування всього суцього. «Дао, яке можна виразити словами, не є постійне Дао. Ім'я, яке можна назвати, не є постійне ім'я...» [2, с. 606]. Дао є тотожність, однаковість, воно передбачає все інше, а саме: дао не залежить від часу, як шлях виникнення, розвитку і загибелі Всесвіту, але одночасно воно є фундаментальною і універсальною єдністю світу. Як поняття, що виражає суще, Дао існує постійно, всюди і у всьому, і в першу чергу його характеризує недіяльність.

Даоські філософські тексти проголошують Дао Шлях першоосновою і вищою закономірністю Всесвіту. На питання «Що є Дао?» краще відповісти словами автора «Дао де дзина»: «Той, хто знає не говорить, той хто говорить не знає». Більш того, сам Лао цзи стверджував, що першооснову всього суцього взагалі ніяк не можна назвати і лише «докладаючи» зусиль називав його Дао, тобто Шлях. Ця таємнича першооснова світу одночасно є принципом або закономірністю як всього світового цілого, так і кожного його елементу окремо. Саме Дао слідує лише своїй власній природі, воно «само по собі таке» (цзи жань), тобто само природне і спонтанне. «Перетворення в протилежне є дією Дао, слабкість є властивість Дао. У світі всі речі народжуються в бутті, а буття народжується в небутті», сказано в Дао де цзині [4, с. 22].

В цілому онтології даосизму характерні, традиційні для китайської філософії, натуралізм та елементи примітивної діалектики (вчення про взаємоперетворення та взаємопереродження протилежностей, про взаємодію та взаємоперехід дао явленого та дао неявленого тощо).

Як підсумок можна зазначити, що в той час як більшість китайських «філософів» намагалися знайти істину в самотньому національному минулому, у стародавніх традиціях, даоська філософська традиція звертається за відповіддю на споконвічні питання про сутність буття, про інтуїтивне досягнення Єдності,

на якому стоїть людина і весь Всесвіт, у пізнанні якого відроджується і отримує осмислення архаїчна містика.

Бібліографічні посилання

1. Академічне релігієзнавство. Підручник / За наук. ред. проф. А. Колодного. – К. : Світ Знань, 2000. – 862 с.
2. Антология мировой философии: Древний Восток. – Мн. : Харвест, 2001 – 992 с.
3. Всеобщая история религий мира. – М. : Эксмо, 2007. – 736 с.
4. Дао: Гармония мира. – М. : Харьков, 2000. – 864с.
5. Древнекитайская философия. Эпоха Хань. – М. : Наука, 1990. – 523 с.
6. Конфуций. Уроки мудрости / Конфуций // Сочинения. – М. : Изд-во Эксмо, 2002 – 958 с.
7. Пути обретения бессмертия: Даосизм в исследованиях и переводах Е. А. Торчинова. – СПб. : Азбука классика, 2007. – 608 с.
8. Современный философский словарь / Под ред. В. С. Малахова. – М.; Академический Проект, 2004. – 864 с.
9. Торчинов Е. А. Пути философии Востока и Запада: познание запредельного / Е. А. Торчинов. – СПб. : Азбука классика, 2007. – 480 с.
10. Шуцкий Ю. К. Китайская классическая «Книга перемен» / Ю. К. Шуцкий. – М., 1993. – 382 с.

Надійшла до редколегії 12.01.11

УДК 141.2

Д. Н. Павлов

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

СИМВОЛИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА НАУКИ У Э. КАССИРЕРА

Розкривається абрис науки як символічної форми у Е. Кассирера. Надано характеристику головних понять, що конституують символічну природу науки.

Ключові слова: світорозуміння, символічне поняття, символ, синтез.

Раскрыт абрис науки как символической формы у Э. Кассирера. Дана характеристика основных понятий, конституирующих собой символическую природу науки.

Ключевые слова: миропонимание, символическое понятие, символ, синтез.

Science as symbolical form in the Cassirer's philosophy is described. The characteristics of the main notions constituted symbolical nature of science is given.

Keywords: world comprehension, symbolical notion, symbol, synthesis.

Осознание науки как символической формы принадлежит неокантианцу Эрнсту Кассиреру, который, по сути, осуществил переход от кантианской критики разума к критике культуры как таковой, одной из составляющих которой, наряду с языком, мифом, искусством, религией, выступает наука. Интерес к творческому наследию Э. Кассирера в целом и его взглядам на науку в частности возрастает в силу различных обстоятельств. Это и критическая рефлексия по поводу места науки в современной культуре, и системный характер его мышления, продолжающий лучшие традиции немецкой классической философии, и оригинальность, и масштабность его философских построений. Среди исследований, посвященных его творчеству, можно выделить работы К. Свасьяна, М. Соболевой, А. Кравченко, М. Демидовой, А. Шияна, Б. Фохта и др.

Обращение к концепции науки как символической формы в рамках данной статьи обусловлено более широкой постановкой вопроса, раскрываемого в диссертационном исследовании, а именно – осмысление социокультурного измере-

© Павлов Д. Н., 2011